

ՀԵՉԱԿ

ՆԱԾԱՐԱԴՆԱԿՈՒՄ Է՝ ՄԵՆՔ ԷԼ՝

Հեղինակին իրերի... Վատ կառավարութիւնը նման է վատ երեխայի: Բռնեւ նրան որ և է յանցանք գործած ժամանակ, նա կը շփոթվէ, կը կարմրէ, իր ասեղեղը չիմանալ իր յանցանքը ծածկել էլ չի կարողանալ և շուարած կը մնայ... Բայց հէնց որ շուռ տվիր գըլուխդ նրանից, իսկոյն մի նոր յանցանք կը գործէ: Դա իր բնութեան մէջն է. դա իր արեան ու ներքինի պահանջն է. դա իր արհեստն է: Կեղտոտ արհեստ... Բայց բորենին երբէք չէ կարող գերեզման չը փորել, գայլը չէ կարող գառ չը խեղդել... Ասել թիւրք կառավարութեան, թէ մի եղիր գազանաբարոյ, մի եղիր վարենի, մի անիր ոտնակոխ միլիոնաւորների պատիւը, կայքը, կեանքը — դա մէկ իրական ու պատմական անհեթեթութիւնն է: Այնպէս նա է, այնպէս էլ կը մնայ: Դա է իր բնութիւնը, դա է իր անցեալը, դա է իր գոյութեան պայմանը, քանի որ այդ չարաբաստիկ գոյութիւնը պահպանելու համար նրան միշտ պէտք է եղել, որպէս և այսօր, միլիոնաւորների աշխատանքի արդիւնքը, հպատակների դժոխային տանջանքը, հաղարաւորների տաք արիւնը: Վամպիրն ուրիշ արհեստ չունի: Իր գոյութեան իրաւունքը հիմնված բռնութեան վրայ, նոյնպէս տխմար, ինչպէս և փտած և նոյնպէս անընդունակ ու անգոր, ինչպէս և կեղծաւոր ու շառլատան, այդ կառավարութիւնը երբէք չէ եղել վարչական: Նա միշտ ներկայացել է աշխարհակալական և իր ձեռքի տակ ընկած երկրների ժողովրդի հետ վարվել է, ինչպէս պատերազմական յաղթութեան երկրորդ օրը. — առանց օրէնքի, առանց կառավարելու, այլ սպանելով, կոտորելով, աւերելով, յափշտակելով, քանդելով:

Հեղինակին իրերի... Դեռ երէկ էր, որ նա բռնեղնեցաւ Սասունում իր արած հսկայական, հրէշաւոր աւազակային ոճրագործութիւններում. դեռ ներկայումս է հէնց, որ ամբողջ Եւրոպան լարված ուշադրութեամբ հետևում է հայկական խնդրի կրակոտ վիճակին, տեսնում և ինքն է երևան հանում թիւրքական բեթմի բոլոր արհաւիրքները, ներկայումս, երբ այդ խնդիրն իր լուծումը դարձրել է անյետաձգելի և թիւրք կառավարութեան վրայ է կախել դամոկլէսեան սուրը, — հէնց այդ պարագաներում, ասում ենք, հէնց այսօր այդ կառավարութեան հրամանով դարձեալ կոտորածներ են տեղի ունենում Սեբաստիայում, Թոփատում: Անասելի

կատաղութեամբ նա հերքում էր Սասունի դէպքերը, և ինչ. հէնց այն ժամանակ, երբ քննութիւն է բացվել իր սուտը հանելու, նա, կարծես իր կողմից էլ իր հերքումը հեղինակով, այսօր, Սասունի դէպքի յաջորդ ամիսներում, նորանոր կոտորածներ է առաջացնում: Նա շարունակում է իր գաղանթութիւնները: Հեղինակին իրերի, որ խիստ ծանր կը նստի Թիւրքիային: Նշան չէ՞ դա արդեօք, որ մեռնելու վրայ է նա, այդ պառաւ մարդակերը: Դա այն օրհասական շփոթութիւնը չէ՞, երբ այլ ևս նա կարողութիւն չունի իրան հաշիւ տալու, թէ ինչ է անում և ինչ անի, մի շփոթութիւն, որից ուշքի գալուց յետոյ նա կը տեսնէ իր մարմնի մի նոր անդամ էլ — Հայաստանը — ուրիշների պէս արդէն կտրված իրանից: Այդպիսով նա ինքն իր սեփական գերեզմանն է փորում: Թող շուտով անի. մենք, յեղափոխականներս էլ, յանձն ենք առնում կատարել մեր պարտքը. — նրան գլորել այդ գերեզմանը:

Խորեկամներ ու թշնամիներ, հայ և օտարազգի, մասնաւորապէս ու հրապարակապէս մեզնից հաջնում են, թէ ինչ կանենք մենք, յեղափոխականներս, այսուհետեւ: Անցեալ օրն Անգլիայի արտաքին գործերի մինիստր լորդ Կիմբերլէյ մի երկար ճառում յայտնեց այն միտքը, թէ իրան հաստատ յայտնի է, որ հոյ յեղափոխականներ կան, որ դրանք խիստ կազմակերպված են և որ հայ ժողովրդի մեծամասնութիւնը յեղափոխական տրամադրութեան մէջ է, և աւելացրեց, թէ այսօր հայկական խնդիրը լուծել կարելի է միայն այնպէս, որ բաւարարութիւն տրվէ այդ հայ դժգոհ տարրերին: Դա չէ՞ նշանակում արգեօք ուրիշ խօսքով, որ հայկական խնդիրն ու իր լուծումն այսօր կախված են հայ յեղափոխականներից: Ահա քեզ մի ճշմարտութիւն անգլիական մի մինիստրի շրթներից ելած, որ շատ շատերին հայերից, որպէս և թիւրք կառավարութեան, կապշեցնէ և կը կատաղեցնէ միանգամայն:

Այսպէս, այսօր մինիստրների կողմից անգամ մատնացոյց արված ու հաստատված իրողութիւն է, որ հայկական խնդիրն իր ներկայ եռուն վիճակով որը բերել նրան դրել է իր լուծման նախընթաց օրը, պարտական է հայ յեղափոխականներին... Իսկ ինչ կանենք մենք... Պատասխանը պարզ է. անցեալ ամիսներում արդէն, Սասունի դէպքերից անմիջապէս վերջ մենք գրեցինք. — մենք կը շարունակենք, և աւելի մեծ եռանդով մեր յեղափոխական գործունէութիւնը: Մենք կը նայենք թէ ինչ է անում Եւրոպան իր քննութիւններով ու

դիպլոմատիայով և պէտք եղած դէպքում յեղափոխական շարժումներով մենք կը ծանրանանք նրա վրայ, այդպիսով հարկադրելով նրան լուծում տալ մեր խնդրին:

Եւ մենք կը շարունակենք միշտ մնալ ժողովրդի մէջ, որ հազիւ սրանից վեց տարի առաջ մեռած ըստրուկ էր, մինչդեռ այսօր, յեղափոխականներիս եօթնամեայ գործունէութիւնից յետոյ, այլ ևս կատարելապէս տրված է յեղափոխական տրամադրութեան: Մենք կը շարունակենք նոյնութեամբ տալ թշուառներին ոգևորութիւն, սովորեցնել նրանց սէր ու իրաւունք, մղել նրանց դէպի ինքնապաշտպանութիւն, դէպի իրանց մարդկային, քաղաքական, հասարակական ու տնտեսական իրաւունքների ու պահանջների բաւարարութիւն տվող մեծ գործը — յեղափոխութիւնը: Տանջվելով կեանքի բոլոր անարդարութիւններից, մենք, ինչպէս մինչ այսօր, նոյնպէս այսուհետեւ կը տանենք, կը տարածենք մեր եռանդը, մեր միտքը, մեր խօսքը, մեր գործը ժողովրդի խաւերում, կը շարունակենք ցօղել մեր արիւնով այդ եռանդն ու միտքը, այդ խօսքն ու գործը, ինչպէս արինք կարին, Կ. Պոլիս, Մարզուան, Եօզկատ, Թօկատ, Սասունի ապառաժները և ուրիշ այնքան վայրերու եւ այդպէս մենք կընթանանք, մինչև որ մեր կեանքի խաւար անտառը կը պատառվէ և նրա մէջ կը սկսեն գողալ արշալոյսի տոռաջին շողերը և հայ ժողովուրդը կը մտնէ մի նոր օրւայ մէջ ինչպէս տէր իր ճակատագրի:

Թ. Գ. Թ. Ե. Կ. Յ. Ու. Թ. Ի. Ի. Ն. Ն. Ի. Բ.

ՆԱԽԱՆԵՐ ԹԻՒՐԻՆՆԵՐՆԵՐ

ՏԵՂԵՆԵՐԻ ՍԵՐԱՍԽՈՑ

Սերաստիա, 20 մարտ 1895:

Տեղւոյս կուսակալ Խալիլ փաշան առաջնորդ Պետրոս Եպիսկոպոսը կառավարութեան դուռը կանչելով կը պահանջէ որ նախ իր և յետոյ ուրիշ հարիւր պատուաւոր ու հարուստ համարուած անձերու ստորագրութեամբ հանրագիր մը մատուցանէ իրեն, ըսելով թէ մենք և առհասարակ հայ ժողովուրդս դո՛հ ենք սուլ թանէն և կառավարութենէն: Պետրոս սրբազանը հակառակ իր անցեալի մէջ ունեցած վախկոտութեանը, այս անգամ քաջութեամբ մերժեց և բացէ ի բաց յայտարարեց թէ ինքն անկարող է այդպիսի մի գրութիւն թէ ստորագրելու եւ թէ հայ հասարակութեան ներկայացնելու: Խալիլ փաշան երբեք չէր յուսար թէ այդ վախկոտ ծերունկէն այդպէս յամառ ընդդիմութիւն պիտի գտնէր. կը իրիւրայ, կը պոռայ, կըսպառնայ եւ վերջապէս կըսէ պէտք է բանտարկել եւ կամ աքսորել տայ: Ասոր վրայ առաջնորդը կը դիմէ հետեւեալ խօսքերով. «Այսօր յայտնի եղաւ որ տեղւոյս Օտուն Պաղարիին մէջ կառուցված կախաղանը ինձ համար ալ է եղել. ինչ հարկ կայ այդքան երկար բարակ խօսքերու էլ ժամանակ կորսնցնելու. ել, կախէ զիս, ինչպէս որ սուլ-

թանն անմեղ տեղը կախել տուաւ Նազարէթը եւ Նաթանը: Առաջնորդի այս պատասխանը աւելի կը գրգռէ կուսակալը եւ ներկայ եղողներէն Նազարէթ Փոթուխեան անուն վատ հային դառնալով կըսէ. «Աս մարդը 80 տարեկան հասակին մէջ ցնդած է. տար համոզէ՛: Նազարէթը կառավարութեան ուժով կարողացաւ հարիւր անձերէ բաղկացեալ ժողով մը գումարել եւ խնդիրը պարզել. բայց հակառակ իր գործ դրած բոլոր ջանքերուն ժողովի 93 հայերը մերժեցին վատի առաջարկները եւ բացարձակապէս յայտարարեցին, թէ յմինչեւ իսկ եթէ բանտերու խորերու մէջ փոխնք նորէն չենք ստորագրեր»: Յուսահատ Փոթուխեանը գործ մը տեսած ըլլալու համար առաւ միւս մնացած եօթը անձերու ստորագրութիւնները: Այդ անձերն են ինքը Նազարէթ Փոթուխեանը, Յակոբ Շահինեանը, Մինաս Չուխասուզեանը, Յակոբ Մարութեանը, Հաճի Օհան Տէր Պապեանը, Օհան Մէրկէրեանը եւ Հէրիմ Պարսամեան Օհանը: Այս չէֆէնտիներն արդէն հանրածանօթ են հասարակութեան իրենց վստուութեամբ եւ սուլթան Համիտի մատուցած ծառայութիւններուն համար իրենց կուրծքին վրայ ունին պատուանշաններ եւ մէկ քանիներն ալ իրենց հաւատարմութեան համար ամսական կտտանան: Այս անգամ ալ իրենց մատուցած ծառայութեան համար ստացան պատուանշաններ. յեղափոխական գնդակը եւ դաշոյնը միտուեցան Փոթուխեանի եւ Շահինեանի կրծքին մէջ. Փոթուխեանը սպաննուեցան, Շահինեանն ալ մեռնելու վրայ է իր ստացած ծանր վերքերէն:

94 սեպտեմ. 14-ին քաղաքիս հայաբնակ գիւղերէն կաւրա գիւղին մէջ պատահեցաւ շատ ցաւալի դէպք մը: Գիշերուան ժամը 5-ին ատենները 24 կանոնաւոր զինեալ անձեր կը մանեն գիւղի հարուստ ծերունի Համբարձումի տունը եւ դէն ի ձեռին կսպառնան եօթանասուն տարեկան ծերունւոյն, որ յայտնէ իրենց իր պահած ստակի տեղը, միեւնոյն ատեն հայհոյելով կըսեն թէ կեաւորներուն այլ եւս հարստութիւն, ստակ չի վայելը: Այս միջոցիս ծերունի առիւծը իր գլխուն դաւլքը գուշակելով իր քով գտնված կացինը կը վերցնէ եւ անոնցմէ երեք հատը կը վիրաւորէ: Կառղած բազմութիւնը ամեն կողմէն սուրբերով, գաշջներով կը յարձակին ծերունոյ վրայ եւ շատ մը մահացու հարուածներու տակ շնչասպառ գետին կը փռեն: Այդ ժամանակ ընտանիքի միւս անդամներն իրար անցած կը յաջողին դուրսը դրացիներուն լուր հասցնել. քանի մը կտրիճ երիտասարդներ զինուած կը հասնին, կոխը երկու կողմէն կը սաստկանայ, սակայն աւաղակները մի քանի աղջիկներու զարդարանքի ոսկիները խլելով եւ իրենց երկու վիրաւոր եւ մէկ մեռած ընկերներու դիակն առնելով կը փախչին: Անմիջապէս բողբոջեցաւ Սերաստիոյ կուսակալին. կառավարութիւնը փութաց դէպքին վայրը եւ փոխանակ շարագործները փնտռելու եւ կամ ուղղակի ու ըլլալին հարցնելու, սկսաւ մահամերձ ծերունին համոզել որ ըսէ թէ ոճրագործները թուղասարցի եւ կաւրացի հայեր են: Բայց ծերունին իր արիւնտ աչքերը այդ մոլեռանդ վատերու վրայ դարձնելով պատասխանեց. «Դժ թուրքերն էին եւ ոչ հայերը, հապազ անոնաւոր չօրքերն էին»: Թուրք պաշտօնեաները յուսախոր վերադարձան իրենց տեղը եւ աւաղակները փնտռելու համար հետեւեալ միջոցին դիմեցին, խուճ մը

Հեծեալ ոստիկաններ հանեց թոմար քաղաքի գաղանի մը հրամանատարութեան տակ, որոնք ոճրագործները փնտրելու տեղ մասն հայ գիւղերը եւ ամեն չարիք հասուցին խելճ գիւղացիներու գլխուն:

Հանրածանօթ մատնիչ թուզլասարցի Յարութիւն եւ Այրաս, Վամիսցի խաչիկ եւ Պօղոս, Գոչ-հիսարցի Տիգրան Զաւանեան եւ իր եղբայրը Բիւզանդ և խորխոնցի տիրացու Ղազարը, Գոթուխեան Նազարէթի պէս վատ անձի մը թելադրութեամբ եւ առիթէն օգուտ քաղելով սկսած են իրենց գիւղացիները կողոպտել, զոպարտութիւններով ստակ պահանջել, իսկ ստակ չի տուողները բանտարկել տալ: Թուզլասարցի Յարութիւնի մատնութեամբ բանտարկուած են հետեւեալները. Մակար Անդրանիկեան, Յակոբ Փափազեան եւ Բարունակ Փափազեան: Գոչհիսարցի Տիգրանի մատնութեամբ — Լուսարեւ Ասմաբաղաբեան, Մկրտիչ Անտոնեան: Վամիսցի խաչիկի եւ Պօղոսի մատնութեամբ — Հայրապետ Գաւթեան, Օհան Լուսարեւեան, Համբարձում Կինասեան, Թոմաս Ղամպուրեան, Յարութիւն Պալեան, Նշան Ազապեան: Գոչհիսարցի Տիգրանի եղբայր Բիւզանդն ալ կը լսենք թէ Վ. Պօղոս մէջ իր շահատակութիւններն ի գործ կը դնէ: Վերոյիշեալ անձերու ձերբակալութիւնը տեղի ունեցաւ 94 թ. 15-ին եւ մինչեւ այսօր առանց հարցաքննութեան կը մնան քաղաքի բանտին մէջ, ամենածանր տանջանքներու տակ:

94 թ. 5-ին խոռոխոն գիւղի քանի մը վատ թուրքեր նոյն գիւղացի Համբարձում Շէկերեանի վրայ սուտ զոպարտութիւններ կընեն կառավարութեան իրը յեղափոխական գրգռիչ: Կառավարութիւնը լոյս տեսածի պէս անմիջապէս կը փութայ յիշեալ անձի տունը. մանրակրկիտ խուզարկութենէ վերջ փաստակար բան մը չեն գտներ: Իրենց աշխատութիւնը պարապ չերթալու համար տաճկերէն գրութիւն մը կը ներկայացնեն գիւղի ըէյիզին, որ ինքը եւ նոյն ամբաստանեալ Համբարը ստորագրեն, համազօրով թէ եթէ ապագային խուզարկութեան համար ո եւ է հարցումը ըլլայ իրենցմէ, այդ թուղթով պէտք է ապացուցանեն թէ բան չեն գտած: Արդէն յայտնի է թէ գիւղերու մէջ տաճկերէն կարգալ գիտցողներ շատ հաղուսակաւ են, պարզամիտ գիւղացիները խորամանկ պաշտօնեաներուն վստահելով կստորագրեն. գրութեան պարունակութիւնը հետեւեալն է. «Որչափ որ ալ փնտսակար բան մը չի գտնուեցաւ, սակայն պատին մէկ կողմէ ծակուելը յայտնի է, այսինքն փնտսակար բանը քանի մը փնտրուած են»: Հազիւ ստորագրութիւնները վերջացած, յիշեալ Համբարձումի օձիկէն բռնելով բանտ տանելու կաշխատին, բայց սա վախճալով ապագայի պատահելներէն տասը ոսկի կաշառք տալով կազմադր: Այդ վտանգէն մէկ ու կէս ամիս յետոյ, 95 յունվար 19-ին Համբարն ինկաւ ուրիշ թակարթի մէջ: Խոռոխոն գիւղի մէջ Վիւլաճիկ անունով սրիկայ թուրք մը կառավարութեան կողմէ պահապան կարգուած է գիւղին մէջ շրջելու եւ հսկելու համար: Այդ վատը օր մը Համբարձումէն մէծիտ մը փոխ կաննէ մէկ երկու օրէն տալու պայմանաւ. օրը կանցնի բայց ստակը չի վճարել. Համբարձումը կստիպուի անձամբ պահանջել: Ասոր վրայ Վիւլաճիկը կառավարութեան հետեւեալ տեղեկութիւնները կը հաղորդէ. «Ինքն հովիւ եմ, գիշեր տան Համբար Շէկերեան անձը 1-2 ուրիշ

անծանօթներու հետ մարթինով եւ գարատաղ ըէյիզիւրով զինուած իմ վրայ յարձակեցան: Ես հազիւ փախչելով հոս հասայ»: Կառավարութիւնը ինքը լաւ գիտէ որ հայը նոյն իսկ հաց կտրելու չախու չունի, բայց այդ ամբաստանութիւնը առիթ բռնելով ձերբակալեց յիշեալ Համբարձումը եւ առանց քննութեան նետեց բանտ, ուր կը մնայ մինչեւ օրս:

Կառավարութիւնը սկսած է հին պագրէներն հաւաքել: Ղարափախներէ կազմուած համախիտ զօրքերը ամեն կողմ ցրուած են այդ տուրքը գանձելու համար: Այս գաղաններու բարբարոսութիւնները նկարագրել անկարելի է. ամեն տուն կը մտնեն, հայհոյանք, ծեծ եւ ամէնեւ վերջ աղքատ գիւղացու վար ու ցանի կզը, տան կահարասին գրեթէ ոչինչ գնով ծախելով, ստակի մէկ մասն իրենք կառնեն, միւս մասով ալ կը ջանան Համիդի դատարկուած գանձը լեցնել:

Խելճ գիւղացիները մինչեւ անգամ պանդխտելու մեծ դժուարութիւններ կը կրեն, չեն թողուր որ Պօլիս երթան եւ իրենց դառն աշխատանքով մի քանի փարա զրկեն իրենց անօթի, մերկ ու թշուառ ընտանեաց: Եթէ թողուն ալ անկարող են նաւահանգիստէն նաւ նստիլ մինչեւ որ քանի մը լիրա չի վճարեն: Առուտուր ըսուած բանը չը կայ այս կողմերը, ամեն տեղ աղքատութիւն կը տիրէ. թուրքերու եւ հայերու յարաբերութիւնները շատ լարուած դրութեան մէջ են շնորհիւ մոլեռանդ մոլլաներու քարոզներուն, միշտ ընդհանուր կոտորածէ մը վախ ունինք: Ահա Սերասաւիոյ եւ իր շրջակայ գիւղերու ներկայ կացութիւնը:

ԱՐԳՈՍ.

ՆԵՐՈՐԴԻ ԵՐԻՆԵԱՅԵՂ ԳԵՊԸ ՆԻՊՈՒՍԵՑՈՒՄ

Եւդոկիայ, 15 մարտ 95.

Յունվ. 30-ին սուլթան Համիտի ծննդեան տարեդարձի առթիւ քաղաքիս 64 անմեղ հայ բանտարկելոց «Րախուս» արդէն թիւը խուժանի եւ կռուական պաշտօնէից սրտին ամենամեծ ցաւ մը եղած, պատեհութիւն մը կամ պատրուակ մը կը փնտրէին վերէժ լուծելու հայ հասարակութենէն: 94 թ. 20-ի յարձակողական մեծ դէպքէն ի վեր արդէն սովորական էր կրել հայոց թիւը խուժանին, կառավարական ոստիկաններու եւ զինուորներու ամեն հալածանքներն, ըսպառնալիքները, կողոպուտները: Հայը աղէտալի անցեալը յիշելով միայն կը լռէր եւ կը խոնարհէր թիւրքի ամեն պահանջներու առաջ:

Բայց հակառակ հայոց ի գործ դրած ամեն վիշուներու, թիւրքը չէր կրնար լուծեամբ տանիլ յնվ. 30-ի բանտարկելոց արձակման մեծ ցաւը, որովհետեւ այդ պարագային բանտարկելոց արձակումէն զատ իրենց միտքը կը յուզէր աւելի մեծ խնդիր մը: Կրօնամուլ իսամներ, սօֆիստներ եւ կարգաւորներ կը հետեւեցնէին, թէ որովհետեւ մեր կառավարութիւնը յակամայս արձակեց բանտարկեալները, հարկաւ օտար ազդեցութիւն մը կը պաշտպանէր կեալուները եւ այս տրամաբանութեամբ կղզային, թէ իրենց ստրուկը, իրենց գերին, իրենց շուներ ձեռքէ հանելու վտանգին մատնուած են, սկսան մէտրէսէներու, մզկիթներու մէջ խորհրդակցիլ պատրուակ մը, պատճառ մը փնտրել ապստամբ կեալուներու:

ները բնաջինջ ընելու համար: 15 օրերէ ի վեր շարունակաբար իմամը մերկացուցած սուրը ի ձեռին հրապարակներու վրայ կը պտտի ըսելով. «Ե՛ս իսլամը, ճամիլէ պոլսոյն քի տիւփէն քիւֆէրանըն վէ էհալիի քիւֆէրանըն իմլաֆը իշիւն նամազ վէ իսթիշարէ օլընաճագ տըր» (նվ հաւատացեալներ, մզկիթ հրամեցէք ուր անհաւատ տէրութեանց եւ ազգերու ոչնչացման համար աղօթք ու խորհուրդ պիտի ըլլայ): Պայտար մը քի էթ հօղլու անուանեալ եւ ուրիշներ կը գոչեն, իւր չկիւնիւնիւզ գալտը կեալուրար, սիդի քեսէճէյիլ: «(Երեք օրերնիդ մնաց, ձեզ պիտի կտրենք, կեալուրներ): Ուրիշ մը՝ պայտար չաճի էֆէնտի անուանեալ՝ դուշագ, ուրուն կիւնլէրի թէմամ տըր» (տղաք, զարկէք՝ օրերնի լըման է):

Ահա այս տաժանելի կացութեան մատնուած, հայ ժողովուրդը ժամէ ժամ կսպասէր իւր օրհասական վախճանին, երբ մարտ 7-ի երեքշաբթի օրը հասաւ. այդ օր առաւօտեան ըստ թրքականին ժամը չորսի ատենները, հռչակաւոր խնթ տէլի չիւսէյի ընդ կողմընդ կողմընդ թեւադուրութեամբ կերթայ Մէյտան Զարսը ըսուած շուկային մէջ չաճի Միւրիճան անուն հայ կօշկակարի մը խանութէն զոյգ մը կօշիկ կը քաշէ կը տանի: Խանութեան կօշիկները ետ բերելու նպատակաւ խնթին ետեւէն վազելու պահուն, թեւադուրող զինուորները կը յարձակին արհեստաւորին վրայ եւ սուրները մերկացնելով Զարս սպաննելու մօտ կըլլան՝ դրացի խանութեան մրկասիսեռ ծախող (չէպլէպիճի) Ոսկան օգնութեան կը հասնի իր դրացոյն: Այդ դէպքը աւելի կը զայրացնէ վայրենի զինուորները եւ երկու արհեստաւորները միատեղ սուրներով մերձ ի մահ կը վերաւորեն: Ուրիշ զինուոր մը Սուլու փողոցին մէջ կաղապարէի (գալըպճի) մը խանութը մտնելով իւր գլխարկը կաղապարել տալու ատեն, պատուական մը արհեստաւորը կը ծեծէ, ուրիշ պաշտ պօզուգ մը անցորդ մը կը վերաւորէ, եւ ահա զինուոր, պաշտ պօզուգ ոտքի կելնեն: Հայեր մօտալուտ վտանգը գուշակելով, առ հասարակ կը փակեն կրպակները, խանութները եւ գործարանները եւ կը զիմեն տուն, ոմանք ծեծուած, վերաւորուած, կողոպտուած, ոմանք իբրեւ անտես վկայ այդ իրողութեանց աղք. առաջնորդարան կը զիմեն եղելութիւնը գրի առնելու եւ հեռագրաւ եւ այլ պաշտօնական տեղեր հասցնելու: Կէս ժամ չը տեւեր՝ առաջնորդարանին վերի եւ վարի յարկերը խիստ կը լեցուին, ինչպէս նաեւ առջեւի փողոցները հաւանականաբար 1500—2000 ժողովուրդ, մեծաւ մասամբ երիտասարդներ: Այս միջոցին ետեւ ետեւի կը թափին ծեծուողներ, վախցողներ, ապտակ ուտողներ, պղծաթիկ պղտիկ վէրքեր ստացողներ: Կրօն. ժողովը յարմար կը տեսնէ շուտով լուր ղրկել ֆէրիդին ու միւթէսարըֆին եւ շատ մը զօրքեր ու ոստիկաններ ուղել, այն զօրքերէն, որոնք ակնկառոյց կերպով կսպասէին հայերը ջարդելու հրամանին եւ արդէն առանց այդ հրամանին ալ՝ վերոյիշեալ երկու երիտասարդները մազ մնաց որ սպաննէին: Համայնից սիրելի եղող տ. Գաբրիէլ հօր հետ գօմիսէրն ու մէկ փողիս կը հասնին կուռն վայրը, որ դեռ ծագած չէր. ասոնց, կրօն. ժողովի եւ հոն գլուխուղ մեծամեծներուն բերանացի պոռոցները, գանգատները, սպառնալիքները, լուտանքները, խառնաշփոթ ձայները, անհնար է նկարագրել: Հայերը կը պոռա-

յին ամենը մէկէն. «հիմա մեր վիճակը հեռագրով թէ սուլթանին եւ թէ մեր պատրիարքին պիտի յայտնենք, մինչեւ պատասխանը չստանանք տեղ մ'ալ չը պիտի երթանք. ձեր ձեռքէն քաշածնիս աս ինչ է. զօրքը եթէ այսպէս բաներ ընէ՝ պաշտ պօզուգ թուրքը ինչ չընենք»: Որչափ որ ալ գօմիսէրը մարել կը ջանար՝ տեսաւ որ անօգուտ է՝ դատ լաւ, հեռագիր մը սուլթանին, մէկ հատ ալ պատրիարքին եւ մէկ մ'ալ այս դէպքերը պարունակող թագրի մը վարը (կառավարութեան) գրեցէք ու ղրկենք» ըսաւ: Ասոր վրայ տեղոյն գրագիր Գազանճեան պ. Յովհաննէս կրօն. ժողովոյ կողմանէ՝ Համիտին տրուելիք հեռագիր մը, Մայր վարժարանի տաճ. դասատու պ. Միսաք՝ պատրիարքարան տրուելիք հեռագիր մը եւ պ. Գեորգ Զաքարեանն ալ հոգ գտնուող ժողովրդեան բերնէն առ պատրիարք հեռագիր մը պատրաստել կսկին առաջնորդարանին գրեթէ կից եղող Մայր եկեղեցիին մէջ: Հազիւ թէ կէս եղած իրենց գրութիւնները՝ «թուրքերը կոխեցին» ահալի ձայներ լսուեցան: Անմիջապէս շատեր պատուհաններէն վար կը նային եւ շատեր ալ հոն կը վազեն. պատուհաններէն նայողներ կը սարսուփին ժողովրդոց աղմուկէն ու իրարանցումէն, մէյ մ'ալ որոտումի պէս ձայն մը կը լսուի քաղաքին բերդէն՝ առաջին անգամ ըլլալով. ասոր վրայ գրեթէ 1000—1500 թուրքեր սուրերով բիրտրով եւ վեց-հարուածեայներով Մայր վարժարանի առաջը եկած ըլլալով կսկին իրարու ըսել, իսլամ հաւատաւորներն» (օն ի զէն): Ահա ղէնքերու ձայներ, մի արասցէ, երկինք կը դողացնէր, վառօթի հոտէն չը կեցուիր. արեգակը խաւարելու չափ մուխ, կարծես նոր մարած հրդեհի կը նմանէր. արդէն այդ սեւ օրը օգին հետ ընկերացեր էր իր սեւ ամպերով: Վերաւորեալ եւ անվեր հայոց հետ կարծես երկինքն ալ կուլար. ցաւալի կէտ մ'ալ այն էր որ հայերը երբէք զէնք չունենալով այդ թիւրք խուժանին դիմադրելու, թէւ յուսահատ բայց կրկին քարեր տեղացուցին կարկուտի արագութեամբ անոնց գլխուն, որով հազիւ թէ քիչ մը յետո մղեց զթիւրք խուժանն: Ճիշտ այս պահուն բաղձաթիւ վերաւորեալք արիւնաթաթախ, իրենց ով ըլլալը մինչեւ չճանչցուելու չափ ողջ ընկերներու օգնութեամբ մէկիկ մէկիկ կուգան յառաջնորդարան: Կորէն երբ դեռ, կէս վայրկեան չանցած դ. Գաբրիէլը կը մեղմունեն՝ ձայնը լսուեցաւ. ահա այս անգամ առաջն. փոխ. տ. Յովսէփի հայրը, կսկսի լալ, պոռալ. «Իրաւ կըսէք վախ օղու վախ», ըսել եւ դեռ շատ չանցած կը նուաղի:

Հարկաւոր երիտասարդներ կը պոռան դէնք կուգենք, զէնք» եւ շատեր ալ մօտակայ տանց պատուհաններէն ու տանիքներէն ջերմեռանդ կանանց վար նետած փայտեր խլելով բաղնուեցան թրքաց. այդ փայտերով բաւական վերաւորեցին թուրքերէն. թուրքաց ամեն գեշութեանց զոյարտութեանց նայելով այս բանն ունին. եթէ իրենցմէ 1,000 հատ ալ ջարդուի նորէն երեւան չեն հաներ, վեհանձն երեւալու համար... քահանան շուարած հարկաւոր անձանց մէջ կը դառնար: Բոլորը իրեն կը կանչէին, դուք հայր, ինչ պիտի ընենք, մեռնելու ժամանակ է, կաղաչենք. դուն ալ բան մը ըրէ՛: Իսկ նա շուարած՝ «դաւաններս, ինչ ընեմ, ըսէք այն ընեմ...» Պղտիկ զոհով մը, այսինքն 4—5 մեռեալք եւ 80—100 ի չափ վերաւորեալներով վերջ տրուեցաւ կուռն, եթէ ոչ ամբողջ Եւրոպիան մարել բան մը չէր այդ կատա-

ղի խուժանին համար: Կոիւր մէկուկէս, երկու ժամ շարունակուելէն վերջ դժուարաւ հասաւ գումանտար փաշան և քաղաքին էջըէֆներէն ցածն քէօր պէյ, Գաւսըմ էֆէ, Կէն ճաղայի պղտիկ տղան և ուրիշ շատ պաշտօնեաներ, մի քանի փոխներով, որոնց մէջ էր հըռ-չակաւոր վատ և վերջերս սպանուած Ափուլ չափուշի իրմէ ցած տղան, որ փոխուածեան պաշտօն ընդունեց հօրը սպանութեան վրայ: Յայտնի է, թէ կուի պահուն բաղամթիւ զօրքեր և ոստիկաններ զէն ի ձեռնին դիմեցին կուոյն վայրը, հեռի լսողաց, ի պաշտպանութիւն հայոց: Մինչդեռ, ընդհակառակը, այսօր բժիշկին տուած րաբորթէն կը հասկնանք որ դէպքէն հիւանդ պառկողներէն շատերը ասոնցմէ սուկներով ստացեր են իրենց վէրքեր:

Այս պաշտօնեաները կուզեն պաշարուած հայերը իրենց տունները ճամբել ըսելով թէ՝ «մի վախնաք, մաղերնուդ իսկ վնաս չի գար», նպատակն էր մէկի՛ մէկի՛ թրքաց ձեռքը յանձնել որ ուղածնին ընեն. բայց հայերը չեն համոզուիր երթալ առանձին, այլ կուզեն պաշտպանութեամբ: Առաջարկող թիւրք պաշտօնեաներէն ամենէն վատը քէօր պէյը իրեն ըրածէն ընել տուածներէն չամաչելով կը պոռայ «ճանրմ, աս ինչ է, այստեղը գօմիթայի տեղ է՞ մի, այս մէջը...» Եւ առջնորդարանը կառավարութիւն կը կարծէք, ինչ կայ հոս, երկու հայ ըլլալով մէկ հրամանի կարօտ էք: Մինչեւ այս ատեն շատեր զօրքերով ու ոստիկաններով ճամբուած ըլլալով, հազիւ թէ 200—300 հօգի մնացած էին: Քէօր պէյն իր հայհոյական խօսքերն աւելի առաջնորդական փոխ. ին ուղղելով կը խօսէր, որը արդէն վախէն շուարած ըլլալով երբէք պատասխան չը կարողացաւ տալ: Պ. Գէորգ. Զաքարեանը, որուն համբերութիւնը այլ եւս հատած էր ու մանաւանդ թէ՝ այդ տեսակ խօսքերու տակ երբէք մնալ չի սիրեր, Գաւսըմ էֆէ. եւ այլոց հետ խօսելու միջոցին, քէօր պէյը, որ կը մեկնէր՝ եւ դեռ սանդուխին վրայ էր, պատեհ առիթ մը ունեցած սեպելով՝ այսպէս կը խօսի. «ճանրմ, քէօր պէյ մի՞ կըսեն, ինչ կըսեն, խօսք մէ՛ նետեց, ծայրը ուր կերթայ չգիտեր՝ գօմիթա բառ մէ առեր կանցնիր. ձեր սըրիկանները այս խօսքով կը գրգռէք...» Յետոյ Գաւսըմ անձը այլոց հետ ոտքի ելնելով նա եւս իր խօսքերը տ. Յովսէփի ուղղելով այսպէս կը խօսի. «տ. հայր, կաղաչեմ, ձեռներդ, ոտքերդ կը համբուրեմ, եկեցինե՛րու մէջ քարոզ խօսէ՛ եւ խօսել տուր, որ եթէ մէկուն գլուխը ցաւի կառավարութեան դիմէ, մէկըզմէկ թող չը գրգռեն, ամօթ է, ինչ հարկ կայ. հոս 600 տարուան դրացի եմք, հայրենիքի եղբայր եմք: Այս ժամանակ պ. Զաքարեանը կը մտածէ թէ, ո՞ր տեսակ ստրկութիւն է ատիկայ ալ առանց պատասխանի թողուլը, եւ արդէն ինչպէս ըսինք փոխ. հայրը հիւանդ ըլլալով միայն մտիկ կընէր, միւս քահանայք ալ արդէն տգէտ, անմիջապէս ինք կըսէ «ձեռքերնիդ ինձ տուէք նայիմ. եթէ թոյլ կը տրուի, ծառանիդ ալ մեր առաջնորդական փոխ. տ. հօր կողմանէ փոխանորդաբար մի երկու խօսք պիտի խօսիմ, իմաստը հրամայէք տէր իմ» Զ. Զ. — «Ինչպէս դուք տ. հօր աղաչանքներ ըրիք՝ ընդունուած են, ես ալ կաղաչեմ ձեզի, որ հիմայ երբ տեղէս կը մեկնիք՝ խուժմը մը մարդու պէս հօժաններ գտնելով այս երեկոյէն սկսեալ 3—4 օր ամեն մզկիթներու մէջ բարոզել տուէք որ ասկից վերջ անգամ մ'ալ հայոց դէտա-վորները զձեզ պիտի կապեն, կտրեն» չըսեն. այս ինչ է

հազար անգամ եղաւ. «երեք օրերնիդ մնաց, ամեննիդ ալ պիտի կտրենք, տէրութենէն հրաման եկած է», այսպէս խօսքեր թէ ամօթ է եւ թէ մեղք, եւ այսպէս ձեռ սրիկայները մէկզմէկ գրգռելով այսօր մէջտեղը յեղափոխեցին: Հայերը Մէյտանի զօրքերու կողմանէ եղած դէպքը տեսնելով լսելով հոս եկեր են որ իրենց վիճակը տ. հօր յայտնեն, ատիկայ յանցանք է մի. մարդ ըսածը ոչխարի նման բան մէ, ուր որ իր հովիւը տեսնէ ինքն ալ հօն կը դիմէ. այսօր այս մեր տ. հայրը հօվիւ մը ըլլալով ժողովուրդը հաղիւ կարողացան ինքզինք հոս ձգել իրեն վիճակը յայտնելու. թուրքերը հոս ինչ գործ ունին որ կուգան, ասոնք բարբարոսութիւն են, ոչ ս. աւետարանին կը վայրէ եւ ոչ ալ զուրանին: Ասոր վրայ միւսը խորին շնորհակալութիւն յայտնելով կը խոստանայ անմիջապէս գործադրութիւն, եւ այսպէս ամենը մէկէն թէ վերինները կը ճանբեն ոստիկաններով իրենց տները եւ թէ վարը փողոցը եղող հարիւրաւորներ: Կուոյն վայրէն գրեթէ 100 քայլ վարը Կիւրեղեան մականուանեալ մարդ մը կը տեսնուի պառկած արիւնթաթախ եւ գետինն ալ արիւնաների, զոր ոչխարի պէս մօտակայ ասպանդանոցը տանելով մօրթեր են եղեր: Այս նահատակին շուրջը կըսպասէին հարիւրի չափ զօրքեր գումանտան փաշայով եւ ուրիշ շատ մը պաշտօնեաներով, ի պահպանութիւն անկեղան դիակին: Կամաց կամաց երեւան ելած պատմութեանց նայելով կիմանանք թէ, զօրքերով ոստիկաններով իրենց տունները գացողներն ալ ճանապարհին շատ մը ծեծ են կերած եւ շատերն ալ վիրաւորուած: Այս բան կը ցուցունէ թէ կառավարութեան հրաման մ'ալ պահաս չէր հայերը ջարդելու մասին, կամ լաւ եւս է ըսել իրենք ալ համամիտ էին այս տեսակ բանի մը:

Ղալալ այդ սոսկալի դէպքը տեղի ունեցած սեւ օրէն, 7 մարտ երեքշաբթի օրէն ճիշդ մինչեւ այսօր 15 մարտ որ այստեղերը կը գրեմ, դեռ խանութներ, գործարաններ եւ այլն երբէք բացուած չեն բացի վատըն կարապետ Գաղբեանէն. ամեն մարդ հանդերձ ընտանեօր մեծ արհաւիրքի ու սարսափի մէջ են:

Չմոռանանք յիշել թէ դէպքին յաջորդ օրերուն մէջ գիշեր ցորեկ ճանձ մը իսկ չը թողնէին. եթէ մէկը համարձակէր առաջնորդարան կամ այդ թաղերը գլուխուղ եկեղեցիները գրագրին եւ ուրիշներու տները երթալ կը ձեռբակալուէր. կը վախնային որ ասոնք իրար գալով շուտ տեղեկագրեր կամ հեռագիրներ խրմբագրեն ու խրկեն: Այս միջոցին իրենք աղատօրէն ուղածնուն պէս իմացուցին Կ. Պօլսոյ հիւանդին ու ինչ յանցանք որ իրենց կը վերաբերէր հայոց վերագրեցին, եւ չորս օր վերջ Սեբաստիոյ կուսակալը եկաւ, աչքով տեսաւ խանութներու գոց ըլլալը, ֆէրիքն ու կառավարիչը եւ ուրիշ շատ մեծամեծներ մեծ ճիգ թափեցին բացուելու մասին, բայց ի վճռը Այս անգամ առաջի կատարութեամբ չվարուիր մազը (վալին): Քանի մը օրէն ձայնը ելնելն ալ մտքէ հանելու չենք. հիմայ քիչ մը թանը վաթած կատուի պէս են իրենք, թէ եւ ֆէրիքը կատղած է միշտ, այն պատճառով որ խնդրոյն առաջքը չկարողացաւ առնուլ եւ հետեւաբար ինքն ու կառավարութիւնը պատասխանատու են, եթէ մտածող ըլլայ: Այս առթիւ դեռ մէկ անձ բանտարկեցին, այն է Էսմէրեան Ստեփան, եւ մի քանի ալ թուրք, գլխաւորապէս Ղարսցի մուհաճի Գաղ-

Թականներ որ ի հարկին անոնց վերածեն տեղի ունեցած ոճիրները: Բայց հրեշտակներն ալ գիտեն սատանաներն ալ որ հրահանգը, կամ խաչելութիւնը իրենցմէ էր եւ եթէ այս անգամ ալ Թագաւոր այս աղետալի վիճակը չազդէ՝ ընդհանուր հայ ժողովրդին եւ անուանական գործիչներուն ուրիշ բաներով չեն ազդուիր:

Ահա Թագաւոր երկրորդ արիւնհահեղ դէպքը, ահա թիւրք պաշտօնէից լինթաքը՝ Եւդոկիա թէեւ վերջին ճգնաժամին մէջ եւ սակայն առանց վախճալու կը համարձակի իր դատերը փաստաբանել եւ պոռալ, պաշտպանուիլ, լսուին չը լսուին, մենք մեր պարտքը կը կատարենք, նոր սերունդին եւ պատմութեան առջեւ պարտաւոր չի մնալու համար:

Հն. 8. — ան

Ալաբիխէ, (Սեբաստիոյ նահանգ) 25 փետրվ. 95
Խնչպէս կերեւի սուլթան Համիտի դադանի թելադրութեամբ անոր կաշառակեր պաշտօնեաներն իրենց ըստորնութեամբ օրէնք եւ հետեւաբար ամեն ինչ ոտնակոխ կընեն: Ամեն օր գրեթէ տուրք մը ունինք տալու աւաղակներուն՝ մեր նախիրներէն օրը միշտ 4—5 հատ պակաս են մեր տաւարները: Հովիւները ամեն օր ծեծ կերած եւ վիրաւոր կը վերադառնան դաշտէն: Ահա քսան տարիէ ի վեր է որ Ա. Ը. Լ. Ը. Ժ. Գիւղացի մ. օ. Լ. ա. խաչի Լ. Ը. մեր 120 աներուս ցանքն ու վարը բացէ ի բաց իր տաւարներուն կերցնել կուտայ եւ մեզ մեր արդիւնքէն զրկելով անօթի կը թողու, որմէ ստիպելով կը պարտաւորինք ամեն զրկանքով 200 զրոյն ցորեն գնել: Այս պատճառով է որ միակ մեր գիւղէն 160 հոգի պանդխտած են:

Անցեալ տարի իսն քակելու ամբաստանութեամբ, գիւղէն 15—20 մարդ ձերբակալեցին՝ յիշեալ խաչի զրպարտութեամբ եւ վերջը անմեղութիւնին հաստատելով աշատ թողին: Այն ատեն Զառայ կեցող պող. չ. օ. Լ. Ը. յի. Վահիտ աղան յետ դատին 20 ոսկի տուի ձեզ ազատելու՝ ըսելով բռնի 21 ոսկի մուրհակ առաւ մէկ ամսուան համար, ամսէն վերջ չունէինք, մուրհակը փոխեց եւ երեք ամսով 30 ոսկի գըրեց: Անդին զատին կը պոռայ թէ ես զրամ առած չեմ բնաւ: Ի՞նչ ընէինք. կրնայինք մուրհակ չի տալ. չէ՞ որ աներնիս տեղերնիս, մեզ ալ հետը կայրէր. . . չէ՞ որ Վահիտն ու խաչիը կառավարութենէ կը խրախուսվին ու կընեն. . .

Մօլայ խաչիը մեզ ըրածը Մուշի Մուսա պէյն իսկ ըրած չունի: Ֆախրըքի բերս բռնի մեր հողին մէջ նստեցուց՝ կառավարութեան դիմեցինք, կառավարութիւնը չի լսեց, եւ յիշեալ խաչիը իր մարդոց հետ մեր ճամբան կտրեցին, մարդերնիս ծեծեցին, ձիերը առին, 5000 զրոյն ունէինք վրանիս՝ ան ալ առին, ու զէնք քաշելով երկու մարդ կիսամահ ըրին: Մինչ մեր տղերք բանտն էին՝ ամեն գիշեր յարձակում գործեցին գեղի վրայ, քանի մը մարդերնիս վիրաւորեցին, եւ երբ կառքի մէջ գնելով կառավարութեան դուռը տարինք, մեզ վաճառեցին ու յետոյ պոռացին յեկեալներն, ձեզ մինչեւ իսկ կալերը հիշելու չի պիտի թողունք: Եւր. 8—10 կիներ կաւ բերելու կերթանք, քրդերը գէմերնիս ելնելով ճանապարհին կը կտրեն եւ կսկսին կողոպտել, շատերը կը մերկացունեն, լաց, կոծ, աղաչանք իրար կը խառնուի

բայց ի զուր. վերջէն պահարցիք վրայ հասան, եւ խեղճ կիներն ազատուցան:

Ոչ ունեցածնիս, ոչ անձերնիս, ոչ պատիւնիս եւ ոչինչ մերն է: Այս բրգաց երեսէն 5000 ոսկի պարտքի տակ ենք եւ ազատուելը ալ չունինք: Այս անիւրաւ վայրենիներու ըրածները որքան ալ որ գրենք գեոքի է գրելով անոնց ըրածները չի հասնիր. . .

Ալաբիխէ գիւղացի.

Ժ Ո Ղ Ո Վ Ի Գ Ա Յ Ի Ն Յ Ո Յ Ո Ր

Կ. Պօլիս, 5—17 ապրիլ 95.

Օտտիկի տօնին երկրորդ օրն է: Ժողովուրդը կանուխէն սկսած է գրաւել Բերայի ընդարձակ գերեզմանատան գետինը: Տեղւոյն ս. Ղուսաւորչայ մատուռը ասեղ ձգելու տեղ չկայ: Արշալոյսին հետ արդէն կը լսուին հրազեններու որոտալիւ պայթիւնները: Վեց ոստիկաններու ջոկատ մը, իրենց գլուխն ունենալով գօմիսէր Կարապետ Էֆէնտին, կը պահանջեն գերեզմանատան մուտքը, որպէսզի յշնորհիւ վեհ. սուլթանին, բարեկարգութիւնն անվթար մնայ: Ժողովրդի հոսանքը սակայն մէկ կողմէն կուռճանայ, կը ծաւալի, հրազենի ծուխերը պղտիկ ամպերու նման կողորտանան օդին մէջ եւ հազարաւոր բերաններ մէկ շունչով կաղաղակեն լեցցէ Հայաստան: Գօմիսէր Կարապետ Էֆէնտին փիլիսոփայական համակերպութեամբ կը ծխէ իր գլանիկը՝ Նոյն պահուն ոստիկանութեան բարձրաստիճան պաշտօնատար մը կանցնի հոնկէ եւ տեսնելով ժողովուրդի ծովածաւալ բազմութիւնը, որու վրայ վեց ոստիկան միայն կը հսկեն՝ յիշէ այս, կաղաղակէ Կարապետ Էֆէնտին, այսչափ բազմութեան հանդէպ ինչո՞ւ չունենանք գոնէ 50-60 զինւոր: Այսչափն ալ կը բաւէ, պատասխանեց Կարապետ Էֆէնտին, շարունակելով ծըխել իր սիկարը: Դիւրեւ յիշեալ ընթացքով պատասխանատուութիւն կը հրաւիրէք ձեր վրայ՝ կը յարէ բարձրաստիճան պաշտօնեան: Գօմիսէրը ուսերը կը թօթուէ, միշտ ծխելով, եւ քթին տակէն կը մուտայ յմէկ կողմէն մեղի անօթի պահեցէք, մեր ամսականները մի վճարէք, եւ միւս կողմէն եկէք հրամաններ որոտալ, հրահանգներ շտայլել. շիտակը ըսելիք չկայ: Բայց ժողովուրդն անորո՞ք չը դար ոստիկանական հսկողութենէն. գանգաւորներ կը շատնան. յիշէ կը նշանակէ այս, կը պոռան ամեն կողմէն, միթէ մենք բարեկարգութենէ չե՞նք հասկնար, ի՞նչու ուրեմն մահմետականք կը յանգանին ոտք կոխել մեր սրբավայրերը՝ բարեկարգութիւնը պահանջելու պատրուակով. մենք միթէ Պայրամի օրերը զիրենք սեւէ կերպով անհանգիստ ըրինք, թող ուրեմն մեկնին այստեղէն եւ մեզ առանձին թողուն: Եւ լաւ՝ գանգաւորները մատուռի բահանայի միջոցաւ կը հաղորդուին գօմիսէրին՝ հրաւիրելով զինքը որ անմիջապէս մեկնի ոստիկաններուն հետ: Գօմիսէրն ու ոստիկաններն այս հրաւերը երկրորդել չեն տար ու կուսնեն կը քալեն, Կարապետ Էֆէնտին միշտ փիլիսոփայաբար ծխելով իր սիկարը:

Քանի մը ժամ ետքը, ոստիկան զինւոր մը իր ձարպիկութիւնը ցոյց տալ ուզելով կը փորձէ 14—15 տարեկան պատանի մը ձեռքէն հրազենը խել. պատանին կընդգրկմանայ, առարկելով թէ այնչափ հազարաւորներ

հրազեն կը պարպեն, ուստի ինքն ալ պէտք է ազատ թողորի անոնց օրինակին հետեւելու: Ոստիկան զինուորը բռնութիւն բանեցնել կուզէ, բայց քաջասիրտ պատանին հրազենին բռնութիւն կը զրկէ հարուածներ կը տեղացնէ անոր գլխուն, մինչդեռ ուրիշ պատանի մը ոստիկան զինուորին վիզը կը պլորէ ջլապինդ: Ոստիկանը ճարահատ կը սուլէ եւ ուրիշ ոստիկաններ կը հասնին, բայց ժողովուրդը կայծակի նման կը խոյանայ անոնց վրայ, դիմաթափ կընէ զանոնք եւ կըսկսի փառաւոր տիոց մը տալ: Ոստիկաններն ու ժառանգիր իրենց բոլոր ուժովը օգնութիւն կաղաղակեն: զինուորները կը հասնին եւ կը պարզեն իրենց սուրները՝ ժողովուրդը սուրներուն կը պատասխանէ գաւազանի եւ կռուի հարուածներով: Երեք հայեր կը վիրաւորուին, որոնց մին ծանրապէս, իսկ զօրքերէն շատերուն գլուխը եւ կուրծքը կը ջրխախտուին: Մօտակայ զօրանոցէն հեռագիտակով կը դիտեն զօրքերու անյաջող փորձերը, օդնութեան փողը կը հնչէ եւ ութը հարիւր զօրքերու գումարտակ մը հեւ ի հեւ կը հասնի գերեզմանատուն որու բոլոր դռները փակելով չորս կողմէն կը պաշարէ սրբավայրը: Սասունեան երկրորդ կոտորած մը մօտալուտ կը թուի: Երկչոտները ծակէ ծակ կը փախչին, բայց ստուար մեծամասնութիւնը հոն է, կռուելու ու մեռնելու պատրաստ: Պէտքէն սուլածանի կառավարութիւնը, սակայն, ինքզինքը կամփոփէ եւ ահա զինուորական փաշայ մը բառասմբակ կը սլանայ գերեզմանատուն, եւ զօրքերուն կը գողայ շանպիտաններ, ձեղի ո՞վ հրաման տուաւ որ այս ժողովուրդը անհանգիստ ընէք՝ բացէք բոլոր դռները եւ գուր տեղերէնդ կորիք: Փաշան անշուշտ կը մոռնայ թէ քիչ մը առաջ իրեն նման ուրիշ փաշայ մըն ալ հրաման ըրած էր գերեզմանատունը պաշարելու: Յետոյ գերեզմանատուն մտնելով փաղաքական խօսքեր կուղղէ ժողովուրդին եւ կը փորձէ սիրաշահիլ զանոնք: Այս առթիւ քանի մը ձերբակալութիւններ տեղի ունեցած են հայերուն մէջէն, որոց թիւը տասներեքի կը հասնի:

ԱՔՍՈՐԵԱԼ ԵՎԵՂԵՑԱԿԱՆՆԵՐԸ

Արեւելիի առաջնորդ Տ. Եզնիկ եպիսկոպոս Ապահունիէն եւ Ատանայի առաջնորդ Տ. Մկրտիչ եպիս. Ահապետեանէն զատ, որոնք երուստղէմէն մայրաքաղաքս վերադարձած էին, հետեւեալ եկեղեցականներն եւ զատկի ճրագալոյցին իրիկունը Ազգ. պատրիարքարանին յանձնուեցան:

1) Կարապետ եպիս. Հալէպէն, 2) Գևորգ քահանայ Հալէպէն, 3) Պիլանցի Նշան քահանայ Ստեփանեան Հալէպէն, 4) Պուլանըլիցի Սիմէօն վարդապետ Գևորգեանց, վանահայր Կոստայ ս. Գանիէլի, 5) Աբրահամ վարդ. Մշիցի, միաբան ս. Առաքելոց վանքին, 6) Խաչատուր քահանայ տ. Զարութիւնեան Առաքելոցի, 7) Վարդան վարդ. Բորիսորոնեան քեմալցի, 8) Տ. Թաթուլ քահանայ Կարմիրէան Չարշամպալցի, 9) Միքայէլ քահ. Թահմաղեան Սամսոնցի, 10) Գազանձեան Յովհաննէս եպիս., 12) Կարապետ քահ. Երեցիան:

Թէպէտ այս մարդոց, ինչպէս նաեւ բոլոր աքսորուած ու բանտարկուած եկեղեցականներուն ազատ արձակուելուն համար սուլթանը իրաւէ ըրած էր, բայց վերոյիշեալ 12 եկեղեցականք Պօլիս բերուելէ յետոյ տակաւին քանի մը շաբաթ ոստիկանութեան կողմէ բանտարկուեցան եւ միայն վերջին օրերս յանձնուեցան պատրիարքարանին: Տեսնելու արժանի բան էր ասոնց խեղճութիւնը, ումանց ոտքը գուլպայ չկալ, շատերուն գլուխը անծոպ ֆէս մը, վրան մաշած եաղմա մը փաթած, բոլորն ալ պատառատուն զգեստներով: Սրբազան պատրիարքին հրամանաւ ասոնք խթման երեկոյին Մայր եկեղեցի իջան եւ եկան կարգաւ շարուիլ նորին սրբազնութեան առջեւ: Յետոյ սրբազան պատրիարքը անոնցմէ իւրաքանչիւրը մէյ մէկ եկեղեցի ղրկեց առժամակէս, պատուիրելով որ հիւրասիրուին եւ իրենց ըզգեստները եւ ուրիշ ընթացիկ պէտքերը հոգացուին:

ԿԱՑԻՆ:

Կեսարիա, 7 մարտ 95.

Կեսարիա իր կարգ մը հայաբնակ գիւղերով թիւրք կառավարութեան կողմէ սուսիկ փութիկ մատնուած է սարսափելի եւ անտանելի դրութեան մը: Կառավարութեան յատուկ հրահանգով եւ մեծամեծներու մղեւաւոր դրդումով թիւրք խուժանը կատաղի աչքերով եւ չար գիտաւորութեամբ կը նայի դէպի հայր: Ամեն օր նոր նոր գաղանթիւններ կստեղծուին եւ կը գործադրուին հայոց վրայ:

Թէեւ այս վայրենիութիւնները 3-4 տարիէ ի վեր սկսած եւ վերջին տարին աւելի սուր կերպարանք էին առած, բայց այս նոր տարին կսկսի սուր կատաղութեամբ, որու պտուղները ահա սկսանք քաղել օրը օրին:

Այս կատաղիներէն իրենց կեղտոտ բնաւորութեամբ օժտուած, նշանաւոր հանդիսացան Շէվքէթ, Ահմէտ եւ Գէթուլլահ անուն երեք երիտաւարներ: Այս երեքեակ նիզակակից՝ դարձելները իրենց սովորութիւն դարձուցած հայ աղջկայ եւ հարսի ամենօրեայ պղծումն են եւ ւտորնացած արարքներէն չի կշտանալով, եւ քայլ մը եւս առնելով՝ սկսած են հրապարակներու վերայ, շուկայի եւ սրճարաններու մէջ զէնքով կողոպուտներու եւ մարդասպանութեանց յայտնի դէպքեր ի գործ դնել:

Յիշեալ Շէվքէթը, Ահմէտն ու Գէթուլլահը արգէն կառավարութենէն ապստամբած աւագակութեամբ կը պարապէին: Վերջերս, կառավարութիւնը ուղղելով որ ինքն ալ բաժին մը ունենայ այս կողոպուտներէն, գաղտնի մարդ ուղարկեց անոնց, որ գան եւ կառավարութեան յանձնուին: Ասոնք եկան յանձնուեցան եւ կառավարութիւնն ալ, ի ցոյցս մարդկան, զանոնք երեք օր բանտարկելէ վերջ իր մէկ ուրիշ դաշնակից՝ Միւրաթից Օսման պէյի միջամտութեամբ ազատ արձակեց մասնաւոր պատուէրներ ու հրահանգներ տուով որ հայերը լաւ մը կողոպտեն անձայն անշուշտ, որովհետեւ անոնց բնական գիւղի մէջ հայերը շատ են: Ուրիշ կարգ մը թուրքեր ալ կառավարութեան այս քաջալերիչ ընթացքը տեսնելով՝ սկսեցին իրենք ալ իրենց բաժինն ունենալ այս շահատակութեանց կարգին մէջ:

Այս կողմերը օրը 1-2 հայ սպաննելը սովորական եւ բնական բաներ դարձած են:

Ահա այս դրութեան մէջ են Կեսարիան եւ իր շրջակայ գիւղերը եւ մասնաւորապէս Նիզէն ու Մուսնձուսունը:

ԳԹՈՒԹԻՒՆ:

ՆԱԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ.

Տեղեկութիւններ են հասնում մեզ, թէ վահան թուական անուն 22 տարեկան երիտասարդը, որ իրան Արսէն Մէլիք կեղծ անուն տալ է պահում, Ամերիկայում աջ ու ձախ զանազան կեղտոտ, ստայօդ, զոպարտիչ խօսքեր է անում Հնչակեան Կուսակցութեան և նրա կենտրոնի մասին: Սրանով գալիս ենք յայտնելու, որ այդ անձը վերջին երկու տարւայ ընթացքում եղել է «Հնչակի» գրաշարներից մէկը: Նրա անվայել ընթացքը և անամօթութիւնները հանգիստ խմբագրութիւնը շարունակ տանում էր, յարգելով անընդհատ ու ընկերական խնդիրները նրա հօր, Յարութիւն թուականի, որ Կուսակցութեան փոքր Հայքի գործունեայ անդամներից մէկն էր և որ սրանից վեց ամիս առաջ Թուրքիայի թիւրքական բանտում, Ամասիայում: Սըրանից մի բանի ամիս առաջ այլ ևս անկարելի եղաւ համբերել այդպիսի մի հօր բողոքովին անարժան որդու կեղտոտ ընթացքը, որով ստիպվեցանք նրան ճանապարհ դնել: Հակառակ իրանից առած խօսքից՝ սպասել մինչեւ որ մի նոր դրաշար նրա տեղը բռնէր, նա գիշերով գողի պէս փախաւ, յայտնի չէ, թէ ի՞նչ թղթեր իրան հետ տանելով, և գնաց մտաւ մեր մէկ ամենակատաղի ու կեղտոտ հակառակորդի թեւի տակ, որին յայտնել է իմիջի այլոց զանազան ստաբանութիւններ, ներկայացրեց իրանից իբր յեղափոխական գաղտնիքներ:

Նախազգուշացնում ենք մեր բոլոր կողմնակիցներին և հայ հասարակութեան այդ անամօթ ու անբարոյական անձին:

Մենք մեր պարտքն ենք համարում նախազգուշացնել հայ հասարակութեանը և մասնաւորապէս Սղերդցիներին թէոգորոս Տիվլիզի վարդապետից: Նա մի ժամանակ իր կեղտոտ արարքներով Բալուի մէջ աւերեց շատ տուններ, վերջերս իր մասնութիւններով նշանաւոր հանգիստացաւ Մարզուանում, իսկ այսօր նա իբր հայ ժողովրդի առաջնորդ գնում է Սղերդ իր շահատակութիւնները շարունակելու:

Կուսակցութեանս գանձարանում շնորհակալութեամբ ստացվել են հետևեալ գումարները.—

ՌՈՒՍՍՍՏԱՆ.— Բ. քաղաքից մի խումբ գերձակներէ 20 ռուբլ. Ծորակ խմբից 12 ռուբլ. Կայծակ խմբից 75 ռուբլ. և Նշլ խմբից 147 ռուբլ. Եալ. ք.-ից Բագրատունի 15 ռուբ. և նրա միջոցով 51 ռ. 75 կ. բանւորների գլխաւոր՝ Սլաքի միջոցով 33 ռ. 25 կ. Ալք. ք.-ից X. 2 ռ.

Թ. քաղաքի Հնչակեան Մասնաճիւղը ստացել է.— Ծիածան խմբից 50 ռուբլ., Մուրաւ Ա. խմբից 6 ռուբ., Եափշիկ խմբից 8 ռ. 40 կոպ., Արուսեակ խմբից 5 ռ., Արշալոյս խմբից 19 ռ. և 50 կոպ., Վրէժ խմբից 32 ռ. և 13 կոպ., Աշխոյժ խմբից 13 ռ., մի ներկայացումից գումարված 430 ռ., Յուլիկից 5 ռ., Հաբերոյից 5 ռ. և Ղուբա քաղաքից 34 ռուբլ. հանգանակված հետևեալ կերպով.— Արմիկ և Արմիէ, Մամայ, Գեղեղուհի, Դժոխքն ատող, Ամեն ինչի հասարակ, Հայ ոմն, Աղա-Մուրաւ, Մամուլան, Տէր-Ղորմեայ, Ողորմելի, Անիմանալի, Փարամազեանց, Յոյս, Դուրգուր, Տապակած մեղր ու ոսպ, Կոսանց Վերդի, Մատի, Կարաս, Դադստան, Օրուջ և Արտասուք մի-մի ռուբլ. Ա-

սեղ, Արճիճ և Հրացան 2-ական ռուբլ. Թշուառական և Բալալ-Մաքան 50-ական կոպէկ. Խաչ. քաղաքից Անմեղից 6 ռուբլ.: Մարութ 5 ռ., Գսակից 10 ռ., Սրբութ. սրբոց 3 ռ. և Սաշա 3 ռ.:

ՀԱԵՅՍՏԱՆ.— Ժընէվ քաղաքից Դէվրէնից 10 Ֆրանկ, Նոյն քաղաքից 20 Ֆր., Անյայտից 1 անգլիական ոսկի, 7 շիլինգ և 8 պէնի:

ԳԻՆՆՍԻԱ.— Մօնպէլիէ քաղաքից Կարոյից 10 Ֆր., մի երկրագործից 10 Ֆրանկ. Նանսի քաղաքից մի խումբ բոլբար ուսանողներից 25 Ֆրանկ. Պարիզ Գ. ից 10 շիլ:

ԹԻՒՐԿԻԱ.— Կ. Պ. քաղաքից Գ. Ա.-ից 20 Ֆրանկ., Սեբ. խմբից 76 շիլ. 8 պէնտ X. քաղաքից Թրքասեանից 100 Ֆրանկ.: Bulgarian Belar 23 օսմ. ոսկի, Ararat 10 օսմ. ոսկի. Ծաղիկ, Արարատ, Սոխակ և Sahak 5-ական օսմ. ոսկի. Արծիւ 5 անգլիական ոսկի, Սիրուն և R 3-ական օսմ. ոսկի, T. 2 օսմ. ոսկի, T. E. և Y. 1-ական օսմ. ոսկի, H., T. A. և H. A. կէս-կէս օսմանեան ոսկի. A. X. 24 մէջիդ, A. 22 մէջիդ, Melkon 12 մէջիդ, Asadour 18 մէջիդ, L. և C. 6. ական մէջիդ և G. 3 մէջիդ:

Կ. Պ.-ի Մասնաճիւղը ստացել է Ն. քաղաքի Ե. գիւղից.— Ա. Լ.-ից 36 շիլ. Ե. Գ., Մ. Ս. Գ., Յ. Պ. և Կ. Ի.-ից 30-ական շիլ. Յ. Լ.-ից 29 շիլ. Գ. Ա.-ից 28 շիլ. Խ. Տ. Մ. և Մ. Ե.-ից 25-ական շիլ. Յ. Թ. և Մ. Գ. Գ.-ից 21-ական շիլ. Պ. Շ., Ղ. Պ., Հ. Ն., Կ. Կ., Յ. Պ., Կ. Ի., Մ. Ղ., Պ. Մ. Յ., Մ. Մ., Յ. Թ., Մ. Ա., Մ. Ճ., Յ. Փ., Կ. Ս., Մ. 2. և Մ. Յ. Գ.-ից 20 ական շիլ. Փ. Մ. Յ.-ից 18 և կէս շիլ. Գ. Պ. և Ա. Տ. Մ. Ս.-ից 17-ական շիլ. Մ. Կ. Փ.-ից 16 շիլ. Պ. Բ., Յ. Ս., Մ. Հ. Կ., Կ. Ս., Կ. Մ., Ա. Տ. Ա. Բ., Պ. Ս., Մ. 2. Յ. Ղ., Պ. Ա., Յ. Բ., Մ. Խ. Բ., Հ. Բ., Պ. 2., Ռ. Տ. և Մ. Մ. Յ.-ից 10-ական շիլ. Մ. Յ. Մ. Փ. և Փ. Ս.-ից 8 ու կէս ական շիլ. Դ. Պ.-ից 7 ու կէս շիլ. Կ. Բ., Ս. Տ., Մ. Ն., Մ. Ս., Ա. Ա., Յ. Մ., Յ. Կ., Յ. Մ. Ա., Կ. Մ. և Գ. Բ.-ից 5-ական շիլ.:

Մ... գիւղից.— Թիւ 1-ից 56 շիլ. Թիւ 3-ից 40 շիլ. Թիւ 2-ից 30 շիլ. Թիւ 5 և 40-ից 20-ական շիլ. Թիւ 6, 7, 8, 9, 10, 14, 15, 19, 23, 29, 31, 32, 33, 37, և 39-ից 10-ական շիլ. Թիւ 11, 12, 13, 16, 17, 18, 20, 21, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 34, 35 և 38-ից 5 ական շիլ.:

Բ. քաղաքից 2-ից 40 շիլ. Թիւ 3, 4, 5, 6, 7, 9, 16 և 17-ից 20-ական շիլ. Թիւ 18-ից 18 շիլ. Թիւ 8, 10, 14, 19 և 20-ից 10-ական շիլ. Թիւ 11, 12, 13 և 15-ից 5-ական շիլ.:

Մ... գիւղից Հ. Բ.-ի ձեռքով.—

Ոմն 130 շիլ. Ոմն 108 շիլ. Ոմն 100 շիլ. Կիրակոս և Ասէն Ա. 60-ական շիլ. Գագիկ 47 ու կէս շիլ. Ոմն 44 ու կէս շիլ. Ոմն, Հայ կին մը և Ոմն 40-ական շիլ. Ոմն, Մ. Կ., Ոմն, Գ. Գ. Պ., Ոմն, Բաբկէն, Ոմն, Սուրէն, Ոմն, Աշատ, Ոմն, Գարեգին և Ոմն 20-ական շիլ. Ատովմ 10 շիլ. Ոմն, և Լոդուպ 5-ական շիլ.:

ԲՕԼԳԱՐԻԱ.— Ռ. քաղաքի Հնչակեան Մասնաճիւղի միջոցով գործաւորաց խմբից 60 Ֆրանկ. և միւսնոյն խմբի միջոցով Կրունկից 5 Ֆրանկ.: Խալիփա ք.-ից Խ. Թ. և Յ. Թ. 40-ական Ֆր.:

(Կը շարունակվի)

Յօդուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ և դրամ ու մանդատ ուղարկել հետևեալ հասցեով.— Londres. (Angleterre).—M. Beniard. Poste restante